

УДК 330.342.146(477)

Васьковська Н.О.

*аспірант кафедри історії та теорії господарства,
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана***СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СФЕРА ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ****SOCIO-ECONOMIC SPHERE OF THE UKRAINE'S ECONOMIC SYSTEM:
CURRENT STATUS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT****АНОТАЦІЯ**

Проведено дослідження загального стану функціонування соціально-економічної сфери господарської системи України. Визначено головні стримуючі чинники розвитку цієї сфери та її складових. Розроблено низку пропозицій, спрямованих на підвищення рівня ефективності соціально-економічної сфери з урахуванням сучасних тенденцій розвитку вітчизняної економічної системи.

Ключові слова: економічна система, соціально-економічна сфера, економічні інститути, соціальна політика, економічний розвиток.

АННОТАЦИЯ

Проведено исследование общее состояние функционирования социально-экономической сферы хозяйственной системы Украины. Определены главные сдерживающие факторы развития данной сферы и ее составляющих. Разработано ряд предложений, направленных на повышения уровня эффективности социально-экономической сферы с учетом современных тенденций развития отечественной экономической системы.

Ключевые слова: экономическая система, социально-экономическая сфера, экономические институты, социальная политика, экономическое развитие

ANNOTATION

The article studied the general condition of operation of socio-economic sphere of the Ukraine's economic system. The major constraints of this sector and its components are determined. There are developed a number of proposals aimed at improving the efficiency of the socio-economic sphere, considering current trends in the national economic system.

Keywords: economic system, socio-economic sphere, economic institutions, social policy, economic development.

Постановка проблеми. Актуальність досліджень, спрямованих на вивчення природи соціально-економічної сфери, зумовлена наявністю значної кількості соціальних проблем та їх негативним впливом на функціонування вітчизняної господарської системи. Зокрема, відсутність довгострокових стратегічних програм та ефективних механізмів державного регулювання призвели до деформації багатьох соціально-економічних інститутів, тоді як власне сама соціально-економічна сфера поступово втратила здатність до розвитку та спроможність відповідати на важливі запити з боку суспільства. Тому вкрай важливим на теоретичному та практичному рівнях є вирішення наявних проблем за рахунок формування дієвих механізмів та заходів соціальної політики заснованої на активному взаємозв'язку між соціальною справедливістю та економічною

ефективністю у вирішенні соціально-економічних проблем. За таких умов зусилля науковців повинні бути спрямовані на створення нових підходів та методик, які б сприяли якісному форматуванню вітчизняної соціально-економічної сфери та господарської системи загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова проблематика пов'язана з дослідженням різноманітних аспектів функціонування соціально-економічної сфери та її складових сьогодні є доволі популярною. Так, питання соціального забезпечення та захисту розкриваються у працях Н.А. Балтачєєвої та М.І. Мальваного; функціонуванням інститутів соціально-трудових відносин займаються такі дослідники, як Д.П. Богиня, Н.П. Борецька, О.А. Грішнова, А.М. Колот, Е.М. Лібанова, С.М. Гринецька, О.Ф. Новікова, В.В. Онікієнко; проблеми вітчизняної освітньої системи представлені в роботах О.В. Длугопольського, Г.З. Чекаловської, І.П. Кінаш, В.І. Куценко. Значну роль у висвітленні сучасного стану соціально-економічної сфери виконують дослідження Інституту економіки та прогнозування НАН України, котрий майже щороку публікує доповіді та результати досліджень, які спрямовані на оцінку та удосконалення соціально-економічного розвитку країни, а також відображені в аналітичних звітах Державної служби статистики України та доповідях міжнародних організацій (МОП, ООН тощо).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У зв'язку з динамічними змінами у функціонуванні вітчизняної соціально-економічної сфери гострою постає проблема в пошуку нових джерел її розвитку. Саме тому ця робота присвячена загальному аналізу існуючих проблем, що були притаманними цій сфері протягом декількох останніх років.

Формування цілей статті (постановка завдання). Оцінка сучасного стану функціонування соціально-економічної сфери України та виявлення перспектив її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічна сфера є однією з ключових підсистем господарської системи суспільства. Головна мета її існування полягає в забезпеченні відтворення людини як економічного суб'єкта, формуванні та розвитку його трудового

потенціалу, створенні сприятливих умов для підвищення якості життя, реалізації здібностей та отримання нових професійних навичок.

Досліджуючи сутнісні характеристики цієї сфери, слід підкреслити її відмінність від соціальної сфери суспільства, оскільки зміст останньої розкривається через процеси взаємодії між індивідами та їх групами, в її межах вивчаються проблеми стратифікації суспільства, визначення статусів та ролей індивідів тощо. В теоретико-методологічному аспекті таке розмежування можна пояснити потребою у визначенні міждисциплінарних меж економічних досліджень та звернення уваги на ті соціальні сторони економічного розвитку, що лежать в основі предмету та об'єкту наукового пізнання економічної науки.

У науковій літературі не існує також єдиної думки щодо виокремлення структурних елементів соціально-економічної сфери, її розглядають як сукупність галузей нематеріального виробництва, сферу послуг, спрямованих на забезпечення соціальних потреб індивідів тощо. Вітчизняний науковець С.В. Степаненко запропонував розглядати структуру соціально-економічної сфери у вигляді цілісної організованої системи, що складається з чотирьох основних сфер (підсистем):

1) сфера соціально-трудова відносин, де функціонує значна кількість економічних інститутів, котрі забезпечують регулювання трудових відносин між найманим працівником, роботодавцем та державою («система трипартизму»); ця сфера сприяє розвитку трудового потенціалу економічних суб'єктів. До її складу входять такі інститути, як зайнятість, оплати праці, найму, соціального захисту працівників тощо;

2) домогосподарства, що становлять підсистему, в межах якої відбувається відтворення трудових ресурсів за рахунок заробітної плати, споживання благ. Домогосподарства є основними споживачами соціальних послуг, також реалізація цілей соціальної політики безпосередньо залежить від активності чи пасивності домогосподарств в процесі економічної діяльності;

3) сфера освіти та професійної підготовки, що виступає головним елементом у розвитку трудового потенціалу, оскільки інститути освіти дозволяють отримати певний рівень знань, котрий сприяє підвищенню рівня освіченості працівника, а також здобуття нових професійних навичок або вдосконалення вже існуючих;

4) сфера охорони здоров'я, яка сприяє підтримці фізичного стану людини. Від рівня розвитку цієї сфери залежить фізичні можливості людини як найманого працівника [1, с. 128–137].

Виокремлення цієї структури зумовлено двома аспектами, перший полягає в тому, що людина, як економічний суб'єкт, керується прагненням задовольнити свої економічні потреби, другий, пов'язаний з тим, що базовими засадами функціонування соціально-економічної системи є принципи, засновані на цінностях

свободи, рівності, солідарності та братерства. Водночас основними засобами, за допомогою яких здійснюється організація соціально-економічної сфери, є економічні інститути та економічні організації. В цьому контексті економічні інститути здійснюють координацію та регулювання дій економічних організацій, останні, своєю чергою, виступають засобом досягнення цілей економічних суб'єктів. За рахунок цього соціально-економічна сфера формується у цілісне системне утворення.

Здійснюючи аналіз сучасного стану функціонування вітчизняної соціально-економічної сфери відповідно до цієї структури, варто підкреслити, що сьогодні для неї притаманний ряд негативних тенденцій. Найбільш значущим негативним чинником за останній рік стала складна ситуація на Сході країни та похідні від неї проблеми. Водночас знецінення національної валюти, зниження соціальної захищеності населення, заборгованість по виплаті заробітної плати та психологічна напруженість лише сприяють виникненню нових проблем поряд з вже існуючими. В той же час пакет реформ, що були репрезентовані урядом країни вкотре підкреслив складність проблем пов'язаних з забезпеченням соціально-економічної сфери у фінансовому і в управлінському сенсі.

Сьогодні в межах сфери соціально-трудова відносин спостерігається стрімке зростання рівня безробіття. Так, кількість безробітних у віці від 15 до 70 років у 2014 р. порівняно з 2013 р. збільшилась на 154 тис. осіб, відповідно 1,7 млн. осіб мають статус «безробітний». Водночас можна припустити, що реально існуючий рівень безробіття дещо вищий, оскільки не всі безробітні реєструються в центрах державної служби зайнятості. Також протягом останніх років зберігається тенденція до збільшення кількості населення, що належить до так званої категорії «економічно неактивного» (пенсіонери, учні студенти). У 2014 р. чисельність цієї категорії становила приблизно 11,7 млн. осіб [2]. Загалом ця ситуація є загальносвітовою тенденцією та пов'язана з процесом «старіння націй». Найбільш прогресивними методами регулювання пенсійної системи за таких умов є підвищення пенсійного віку, що здійснюється з метою консолідації бюджетних коштів та заходи, спрямовані на зменшення навантаження на економічно активне населення через підвищення індивідуальної відповідальності, що призвело б в подальшому до формування на цій базі системи недержавної пенсійної системи. Популяризація недержавного пенсійного забезпечення дозволяє людині забезпечити гідний дохід в старості та не залежати від держави, тому для України такий досвід може бути дуже корисним. Так, досліджуючи особливості пенсійної системи, вітчизняний науковець Д.П. Богиня, запропонував формування недержавної пенсійної системи реалізовувати через такі структури, як:

– пенсійні фонди (шляхом укладання пенсійних контрактів);

– страхові організації (методом укладання договорів страхування про довічну пенсію, пенсію на певний строк, страхування ризику виплати пенсії по інвалідності і виплати у випадку смерті);

– банківські установи (з використанням укладання договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для нагромадження пенсійних заощаджень) [3, с. 13].

Розвиток пенсійної системи, що заснована на внесках фізичних осіб повинна передбачати і формування стійкої фінансової системи країни з метою стабілізації очікувань громадян.

Домогосподарства здебільшого існують за рахунок заробітної плати, тому від її розміру залежать можливості громадян у підвищенні особистого благополуччя та соціальному розвитку. За даними статистичних досліджень середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників підприємств у 2014 р. порівняно з 2013 р. зросла на 5,3% і становила 3368 грн., що у 2,8 разів вище рівня мінімальної заробітної плати (1218 грн.). Водночас слід враховувати значне зростання цін, особливо на продукти харчування та комунальні послуги. Ця ситуація негативно відобразилась на платоспроможності громадян. Існує також значна проблема з заборгованістю по виплаті заробітної плати, з січня 2014 р. розмір заборгованості становив 753,0 млн. грн., тоді як на кінець року цей показник зріс до позначки 2366,9 млн. грн. [2].

Фактично ці дані лише відображають один бік соціально-економічного життя населення, а інколи викривлюють загальний стан функціонування економічної системи. Для прикладу, протягом останніх років спостерігається тенденція до зростання державних витрат на соціальне забезпечення. У 2007 р. загальні видатки на соціальний захист населення становили 151521,0 млн. грн., тоді як в 2011 р. витрати збільшились майже в 2,5 рази до 312371,9 млн. грн. [5, с. 9]. Але з погляду сучасних реалій, це зростання не відбилося на покращенні стану громадян. Тому можна виділити низку основних стримуючих чинників, що негативно впливають на розвиток соціального забезпечення та унеможливають підвищення добробуту громадян країни варто віднести такі:

- низька адресність;
- низький рівень охоплення бідних верств населення;
- неефективне управління системою соціальної підтримки населення;
- неефективна поведінка споживачів (нераціональне використання наявних ресурсів);
- навантаження на бюджет [5, с. 302].

Сучасна вітчизняна система соціального захисту, на думку О.В. Длугопольського, є своєрідним «еклектичним поєднанням соціалістичної моделі соціального захисту з абсолютизацією ролі держави з елементами сканди-

навської та корпоративних моделей» [6, с. 155]. Для системи соціального захисту характерним є занадто високий рівень підтримки населення, результатом якого є нераціональне фінансування з боку держави та зменшення у людей економічної мотивації до праці.

Що ж стосується ще одного важливого елемента соціально-економічної сфери, а саме системи охорони здоров'я, то вона не отримує належного рівня фінансування майже з часу здобуття незалежності. Зростання кількості приватних клінік позитивно вплинуло на розширення спектру надання медичних послуг, але і в цьому сегменті існують приховані загрози. Складною залишається проблема з державними закупівлями ліків, у зв'язку зі спекуляціями та високим рівнем корупції.

Вітчизняна система освіти, як і система охорони здоров'я, перебуває в досить складному становищі. Сьогодні для неї можна виділити низку таких проблем:

- якість освіти не відповідає очікуванням роботодавців;
- кількість випускників не відповідає потребам економіки, тобто спостерігається так зване «викривлення» професій, що притаманна вітчизняній системі вищої освіти;
- система освіти не розвиває важливих навиків для конкурентоздатності працівників;
- недофінансування галузі [7, с. 36].

Щодо розвитку науки в Україні, то фінансування наукових та науково-технічних робіт в 1996 р. становило 1111,7 млн. грн., тоді як в 2013 р. цей показник зріс до 11781,1 млн. грн. Водночас питома вага обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у структурі ВВП становила відповідно 1,36% в 1996 р. та 0,81% у 2013 р. [8]. Такий стан у науковій сфері вказує на те, що наукова діяльність занепадає, тоді як у світі її фінансування є одним з пріоритетних напрямів державного регулювання.

Значну роль у розвитку та регулюванні соціально-економічної сфери виконує нормативно-правова база. Наявність значної кількості законодавчих та нормативно-правових актів лише підвищують рівень бюрократизації надання важливих соціальних гарантій та пільг, а в деяких випадках навіть сприяють маніпуляціям з текстом документів. Величезною проблемою залишається неправомірне надання пільг, відсутність реальних управлінських рішень спрямованих на покращення механізмів соціальної політики. Уряд будь-якої країни несе відповідальність за прийняття того чи іншого політичного рішення, особливо якщо ці рішення впливають на соціальний розвиток усієї країни та забезпечення благополуччя її громадян. Налагодження системи управління державними витратами в цій сфері можуть зекономити значну кількість державних коштів, сюди можна віднести проблему оптимізації витрат, контроль за фінансовими ресурсами, пошук нових шляхів фінансової підтримки, формування пакетів соціальних реформ тощо.

Висновки. Важливість забезпечення ефективної соціально-економічної сфери пояснюється тим, що економічне зростання неможливе без соціального розвитку. Для того, щоб сформувати платформу для «соціального старту», варто змінити у громадян відношення до соціальної підтримки держави. Тому насамперед доцільним є проведення таких системних перетворень:

1) створити відповідну нормативно-правову базу, котра надала б можливість контролювати бюджетні видатки, якість надання послуг та визначення категорій одержувачів, або умови за якими громадянам надаватиметься право на отримання пільг, соціальних виплат тощо;

2) сформувати основні пріоритетні напрями та цілі соціальної політики, досягнення яких впливатимуть на розвиток соціально-економічної сфери на декілька років вперед;

3) забезпечити розвиток системи приватного пенсійного забезпечення з метою формування індивідуальної відповідальності громадян за своє благополуччя в старості;

4) підвищення ефективності системи охорони здоров'я на основі запровадження обов'язкового медичного страхування;

5) освітня система повинна відповідати ринку праці та бути гнучкою, що можна досягти за рахунок формування цілої системи заходів направлених на підвищення якості освіти та отримання реальних професійних навичок. Створення висококваліфікованих робочих місць, та на цій основі підготовка фахівців з відповідними знаннями та навичкам тощо.

Загалом держава повинна, з одного боку, нести відповідальність за своїх громадян та підтримувати їх, а з іншого, мотивувати їх до

індивідуальної відповідальності. Лише такий консенсус спроможний забезпечити добробут та високий рівень життя населення країни

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Степаненко С.В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): монографія / С.В. Степаненко. – К.: КНЕУ, 2008. – 312 с.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Богиня Д.П. Соціальні пріоритети у подоланні фінансово-економічної кризи / Д.П. Богиня // Вісник Хмельницького національного університету. — 2012. — № 6. — Т. 2. — С. 11–13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.khnu.km.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1472/1/011-013.pdf>.
4. Соціальний захист населення України. Статистичний збірник Державного комітету статистики України. – 2013. – С. 123.
5. Балтачєєва Н.А. Стратегія розвитку системи соціального захисту в Україні / Н.А. Балтачєєва // Економіка промисловості. – 2012. – № 1–2. – С. 302–309 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econpr_2012_1-2_40.pdf.
6. Длугопольський О.В. Державна політика у сфері соціального захисту населення: аспекти відповідальності суспільного сектору / О.В. Длугопольський // Наука й економіка. – 2009. – № 4 (16). – Т. 2 – С. 148–156.
7. Длугопольський А.В., Чекаловская Г.З. Образование как фактор формирования человеческого капитала и экономического роста (на примере Украины) / А.В. Длугопольский, Г.З. Чекаловская // Теоретическая экономика. – 2013. – № 3. – С. 32–39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theoreticaleconomy.info/articles/721.pdf>.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html.